

**UN VOT DE POBLE SINGULAR.
HISTÒRIA D'UNA PARRÒQUIA
DES DELS SEUS ORIGENS FINS EL SEGLE XVII,**

Anton Bundó Nin

Un vot de Poble

Es el dia 24 de setembre de 1642, en plena guerra dels Segadors. El batlle d'un poble de les Gaarrigues, de poc més de 100 veïns, ha convocat Consell ple a la casa de la vila. S'hi troben presents el Batlle amb els tres regidors i quinze caps de casa, *representant la major part de la Universitat*.

Agenollats i amb les mans juntes, voten i prometen Déu i Santa Maria de la Jonquera, patrona del poble, que, si guarda la Pobla de Cérvoles i els seus habitants de l'exèrcit de l'enemic, que va cremant els pobles veïns i matant la gent, celebren cada any, 21 de novembre, la festa i la emria de la protecció de la Mare de Déu de la Jonquera.

El vicari de la parròquia, en funcions de notari, aixeca acta d'aquest vot, amb l'assistència de dos testimonis.

Aquest document, conservat a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, dóna fe de la devoció dels poblatans a la Mare de Déu de la Jonquera. També explicita la celebració de la festa votada, cada 21 de novembre, de la qual el passat 1992 se'n celebrava el 350e aniversari.

En aquesta comunicació exposaré els antecedents històrics i els trets més rellevants del culte i de la devoció a Santa Mariade la Jonquera a la Pobla de Cérvoles i als pobles de la rodalia; i la incidència d'aquesta devoció en el teixit quotidià del poble.

La Pobla de cérvoles a grans trets

La Pobla de Cérvoles es troba a la vessant nord de la serra de La Llena, comarca de les Garrigues. Afronta amb els termes de Vallclara i Vilanova de Prades, de la Conca de Barberà; Ulldemolins, del Priorat, i amb els garriguencs de Cerví, l'Albi i el Vilosell.

La organització humana i econòmica, després de l'expulsió dels moros, fou una granja cistercenca, que hi establí Poblet, ja documentada l'any 1162: la granja de Cérvoles. Aquest establiment propicia l'assentament posterior de nous conreadors que habitaven a la granja, en alguns masos dispersos i a la granja de la Fumada, també de Poblet, no gaire lluny de primera.

L'any 1314, el monestir de Poblet dóna la carta de poblament 13 caps de casa i les seves esposes, oferint-los un solar, per edificar-s'hi la casa, i uns camps de conreu, fixant, alhora els delmes que el monestir percebria de tots els fruits.

L'abat Ponç de Copons, el 1317, fou el primer en visitar la Pobla per rebre el sagrament d'homenatge «de boca i mans» dels vasalls. A més del senyoratge alodial o dret privat sobre terres i habitatges, Poblet també administrava justícia, després d'haver adquirit el senyoratge de dret públic. Pels afers jurisdiccionals dels territoris deponents del monestir, funcionava a Poblet una cort que administrava justícia.

La Pobla de Cérvoles fou tributària del monestir de Poblet fins l'exclaustració dels religiosos, el 1835, amb alguns intents d'emancipar-se'n a principis de 1800, renovats quan les Corts de Cadis, el 1814, van contemplar la supressió dels drets feudals.

La vida de la Pobla transcorregué sota el senyoratge de Poblet per espai de 520 anys. Participa, més o menys directament, en els traspalsos polítics i socials de Catalunya, però sense gaires daltabaixos, durant els anys viscuts a l'ombra de Poblet.

Malgrat aquesta relativa tranquil·litat de la vida social i política, la seva economia pot qualificar-se de molt dura i, habitualment, poc reexida. Cal tenir present que les terres de conreu del seu terme, en una gran part, han hagut de ser acondicionades en terrasses amb la construccions de nombrosos marges, no hi ha gaires extensions de terres planes, hi dominen els pendents i petites fondalades que ha exigut un enorme treball per fer-les conreables.

La climatologia hi ha afegit, de freqüent, dos entrebancs: les gelades i, sobretot, la sequera. No és estrany, per tant, que fins a mitjans del segle XVIII, l'agricultura fos de subsistència; després –fins la fil·loxera– el conreu de la vinya i la plantació d'oliverars ajuda el creixement del cens del poble, gairebé una explosió, que s'atura a principis del segle XX. Dels 25 moradors del 1314, s'arriba a 860 el 1887, que es redueixen, després, a glopades, fins als 210 habitants actuals.

La vida religiosa. Orígens i desenvolupament

La carta de poblament del 1314 que enceta la vida de la vila, comporta el naixement d'una parròquia, pel culte s'aprofita l'església preexistent, *«establim, col·loquem i donem per ser poblat, i concedim a tots vosaltres (...) un solar per edificar al costat de la torre i església de Santa Maria de Vallbona, al terme de*

la nostra granja de Cérvoles, (...) Esteu obligats a tenir habitatge allí, a partir de la primera festa de Santa Maria d'agost fins d'aquí un any.»¹

Poblet havia promogut, feia pocs anys, la construcció d'aquesta església, gràcies a una concòrdia signada, el 1302, amb l'arquebisbe de Tarragona, per la qual l'abat obtingué permís per edificar una església parroquial i el dret de presentació dels vicaris.

Per aconseguir-ho Poblet aprofita un litigi (sobre delmes disputats, entre el monestir i el rector d'Ulldemolins) tot projectant de donar la carta de poblament, a fi d'organitzar la vida social i religiosa de les famílies que s'havien anat establint en les possessions de la granja de Cérvoles.

L'arquebisbe de Tarragona ja s'havia preocupat de l'atenció espiritual d'aquestes famílies. Els 1312 encomana a un sacerdot de Vinaixa (a 11 kms.) que es faci càrrec dels habitants dels masos de Cérvoles i la Fumada. L'any següent, a instàncies de l'abat de Poblet, l'arquebisbe escriu a un beneficiat de Vilosell (a 4 kms.) dient-li que *«als homes dels masos de Cérvoles i de la Fumada, per falta de sacerdot, ningú no els administra els sagraments de l'església i no tenen medicina del cos ni l'anima»*.

El primer vicari de qui és té notícia fou Pere Selva (1315). Més endavant, Pere Cervera (1353) i Bernat Delmer (1397) signaven com a vicaris perpetus de l'església de Santa Maria de Vallbona. Un document del 1400 detalla així les obligacions dels vicaris de la Pobla de Cérvoles: dir o fer dir missa cada dia; cantar maitines el dia de Nadal; vespres tots els diumenges d'advent i quaresma i les festes principals, incloses les de la Mare de Déu. Cada dia, el vicari havia de tocar a vespres, és a dir, les havia de resar públicament. Diàriament, almenys durant la quaresma i l'advent, havia de tocar *les hores*. Cada vespres tenia obligació de tocar a l'oració i encendre les llanties. *Tocar al temps* (tempestes) sempre que convingues. Com a notari dels seus feligresos, escrivia les cartes, les àpoques, capítols matrimonials, testaments, etc.² La parròquia de la Pobla de Cérvoles es crea essent arquebisbe de Tarragona Guillem de Rocabertí, i sempre ha estat unida a l'església tarragonina.

L'any 1564, una butlla de Pius IV, crea un lligam més estret de la parròquia amb el monestir de Poblet: si l'abat ja tenia el dret de presentació dels vicaris, ara els nomenaria. *«Havent-nos reservat a col·lació i disposició nostra tots els beneficis eclesiàstics vacants (...), atesa la lliure resignació de l'estimat fill nostre Mateu Ballester, vicari perpetu [de la Pobla de Cérvoles], feta espontàniament a mans nostres i admesa per Nos (...) i havent-nos presentat la petició els estimats fills, abat i comunitat del monestir de Poblet (...) perquè elservei d'aquesta església fos unit perpètuament al dit monestir i fos exercit*

1. A.H.N. Clergat. Poblet. Codex 1240 n. 9B.

2. A. ALFONS, Full parroquial de Tarragona, 1976, n. 32.

*per l'abat (...) i ates que el redit de dotació d'aquesta vicaria no passa de 20 ducats d'or de càmera anuals, Nos (...) per l'autoritat apostòlica i a tenor de les presents lletres, unim, lliguem i incorporem perpètuament l'esmentada vicaria, amb tots els drets i pertinences, a aquest monestir.»³ No obstant, la vinculació a l'església de Tarragona queda palesa, per exemple, en la visita pastoral del marc de 1656: «*Et invenit quod dicta rectoria esta insuprimida al Rl. M. de Poblet i que el Sr. Abat nomena en vicari un religiós del seu convent, el qual així nomenat te obligat de presentar-se ante sa Ilma. son Vicari Gral. i examinat si es troba idoni per a regir la cura, se li despatxen les lletres.»⁴**

L'assistència religiosa de la Pobla de Cérvoles per vicaris monjos de Poblet dura uns 200 anys; el primer vicari monjo fou fra Onofe Roger el 1575. El culte es feu sempre segons la litúrgia romana, tal com ho manifesta la consuetud o «Directori dels Pares vicaris», redactada el 1716 pel vicari fra Josep Queralt.

Aquesta llarga presència de la comunitat cistercenca, en el temporal i el religiós, cal pensar que ha afaiçonat la vida d'aquesta vila. Les ordenacions que regien la vida pública eren proposades pel Comú i aprovades i promulgades per l'Abat. Vull destacar el que em sembla un rastre de les formes monàstiques, que es troba en el document del vot de poble i en altres actes notariais. Em refereixo a la pràctica de convocar Consell plens per les ocasions que eren considerades importants per a la vidadel poble, amb la presència dels caps de casa «*representant la major part de la Universitat*»; els documents en relacionen el nom de cada un dels assistents. No em sembla atrevit pensar que fos una pràctica induïda per Poblet, a semblança de les reunions de les comunitats monàstiques a la sala capitular.

La vida i pràctica religioses es coneixen gràcies al «Directori dels pares vicaris de l'església de la Pobla de Cérvoles que son monjos de Poblet», al qual ja he fet menció abans. Aquest Directori recull la pràctica, usos i costums que l'autor va trobar en fer-se càrrec de la parròquia.

Comença el Directori donant com a pauta normativa els següents documents: l'Ordinari o Ritual de Tarragona, les Constitucions sinodals i la carta pastoral de l'arquebisbe Llinàs (del 1694 al 1710). La primera part tracta de la manera de celebrar les festes, aniversaris i misses; segueixen les indicacions relatives a l'administració dels sagraments. Continua el directori explicant que es fa els diumenges de l'any: el primer de cada mes es feia processó, per la plaça davant el temple, amb la imatge de la Verge del Roser, cant dels goigs i missa major. Pagava per les processons la confraria del Roser, una de les de més durada. El segon diumenge era dedicat al Ssm. Nom de Jesús, la confraria d'aquest nom pagava per les processons i cant dels goigs. El tercer «*se te nos-*

3. A.H.N. Clergat. Poblet. Codex 1240 n. 12.

4. A.H.A.T. La Pobla de Cérvoles. Llibre de visites. Doc. 2.

tre Sr. patent sobre la posteta davant lo sacrari: processó, cant dels goigs, missa major, benedicció amb el Ssm. al final. Aquesta missa es deia a la intenció de la confraria de Minerva, potser la més antiga, fundada en virtut d'una butlla pontifícia del 22 d'abril de 1550, obtinguda pel Rvd. Mateu Pasqual, fill de la Pobla. El quart diumenge es dedicava a Sant Gaudiós, des de l'any 1715, quan Poblet va obtenir la seva relíquia per a la parròquia.

Tots els dies, menys els dijous i divendres sants, i en el temps de segar i de batre, es deia el rosari. El mateix vicari, en un altre lloc del Directori còpia la versió integral del rosari, segons el text compost pel P. Simo, s.i.

Cada dia es tocava tres vegades l'oració: el matí a punta de dia, després del rosari i a les 9 de la nit. Durant la quaresma s'afegia un toc a les onze del migdia.

També els diumenges a la tarda, en especial a l'advent i la quaresma, el vicari reunia els minyons per ensenyar-los la doctrina.

El Directori segueix amb la relació de les peculiaritats pròpies de les celebracions de les festes litúrgiques de l'any i del santoral.

La Pobla de Cérvoles el segle XVII

Ja que en el vot de poble, tema central d'aquesta comunicació, va ser fet durant la guerra dels Segadors, he recollit algunes dades sobre l'organització de la vida de la Pobla durant el segle XVII, sobre la producció agrícola, l'endeutament i la demografia.

Aquestes informacions volien donar, ni que sigui a tall d'esbòs, una visió de la vida d'aquest poble.

Entre les manufactures hi havia la fabricació de vidre que donava vida a una parell de famílies; també es té notícia d'algun teixidor de lli.

El Comú contractava els serveis d'un cirugià. A qui de vegades li costava cobrar, perquè la vila anava escassa de recursos; el 1644 Joan Nin, del Vendrell, tutor i procurador dels fills del cirugià Francesc Font reclama «27 lliures que se li quedaren a deure per les conduptes». Els jurats de la vila també es cuidaven de buscar i contractar els serveis d'un mestre de minyons, documentat, almenys, des del 1610.

L'any 1650, Jaume Falguera ven una casa a la vila, pel preu de 40 lliures, per dedicar-la a hospital.⁵ El mateix any, el Llibre dels comptes de la sagristia esmenta Josep Nogue com a majoral al qui «el sotsbatlle entrega 13 lliures i 8 sous, entre bri i estopa per a teixir a benefici de dit hospital».

La Pobla –25 cases– estava reclosa dintre de murs. L'abat havia autoritzat

5. A.H.A.T. La Pobla de Cérvoles. Man. notarial. Doc. 21, fol. 29.

qualsevol obra que afectes la seguretat del recinte. Durant les dècades del bandolerisme, poblet fou hans ordenant tapiar qualsevol porta falsa que hagués estat permès d'obrir en altres èpoques, «*adobar les muralles y cloure los portals ab tancadures bones*», dictant-se penes severes per a qui ajudes, donant allotjament o aliments a «*bandolers, lladres, matadors, saltejadors de camincs, enemichs de sa magestat (...) sota pena de deu lliures*». Durant el segle XVII els cruiximents que més feren patir els poblatans foren la guerra, quan temeren per la seva vida el 1642 i feren el vot de poble; els allotjaments de soldats, que sovintejaren des del 1643 fins el 1654, amb la gravosa càrrega de la seva manutenció. La pesta commogué, també, la Pobla que l'any 1652 feu un vot de poble a sant Antoni de Pàdua. I finalment les males anyades que, intermitent, deixaren la gent sense collites.

Aquest conjunt de calamitats ocasionaren un progressiu endeutament del poble, que arriba a finals del segle ben exhaust. Molt sovint, la vila hagué de manllevar gra o diners que, algunes vegades foren només per pagar els interessos de deutes anteriors.

El P. Benet Farré recull una relació, que no és exhaustiva, de l'endeutament durant aquest segle⁶, que dono abreujada:

- 1611. Llicència de l'Abat per manllevar 200 lliures a for de censal.
- 1615. 200 lliures per comprar blat per la vila.
- 1633. Llicència per manllevar 100 lliures.
- 1644. Es manlleven 150 lliures.
- 1645. 1000 escuts per tal de pagar deutes de la vila, a pagar amb el dotzè del gra que colliran.
- 1647. Censal de 150 lliures.
- 1648. Es manlleven 120 lliures.
- 1649. Censal de 1000 lliures per pagar deutes endarrerits.
- 1650. 800 lliures, imposant-se un vinte dels grans, durant 6 anys per satisfer els creditors.
- 1657. Consta que la vila esta pagant 114 lliures de pensió d'un censal.
- 1659. Permís per manllevar 60 quarteres de blat, 25 d'ordi i 15 de civada per la sembra. S'obliguen amb tots els seus béns com a garantia.
- 1660. Permís de manllevar 196 quarteres de blat, 25 d'ordi i les 15 de civada.
- 1661. Tornen a imposar a la vila un vintè dels grans per pagar els creditors.
- 1662. Manlleven 40 quarteres de gra per la sembra.
- 1667. Manlleven 200 lliures per pagar deutes. S'imposen un desè dels grans.
- 1687. Hi haguè la plaga de la llagosta. Es veieren obligats a demanar 300 lliures per comprar llavor per sembrar.
- 1694. L'Abat dóna llicència per imposar-se un desè dels grans per liquidar el deute acumulat que pujava a 6.000 lliures.

6. B. FARRÉ I LLORETA, *Història de la Pobla de Cérvoles* (La Pobla de Cérvoles 1987) pàgs. 105-107.

La producció agrària d'aquesta centúria es pot estimar amb relativa aproximació, prenent com a referència les respostes al qüestionari de José Patino (inspirador del Real Catastro), redactades el 1716 ⁷:

- * terra campa de sembradura en seca, que es sembren d'un any amb altre, 312 jornals. Blat, mestall, sègol, ordi, civada i espelta, amb una producció d'uns 780 quintars.
- * de vinya n'hi havia 16 jornals, amb una producció d'entre 50 i 54 cargues.
- * d'oliveres només 4 jornals, amb una producció d'uns 160 litres d'oli.
- * de terra erma n'hi havia uns 100 jornals.
- * de bosc i garriga uns 1.800 jornals.
- * de terra de regadiu només 2 jornals; s'hi recollen, a part d'algunes verdures, 3 quintars de cànem.

Aquestes dades parlen d'una agricultura que no donava per gaire més que la subsistència i pagar els tributs a Poblet; a vegades ni això, veient-se obligats a demanar a l'abat rebaixes dels delmes o permis pels endeutaments que hem vist fa poc. Per acabar-ho d'adobar, pel juny de 1687 hi arriba la plaga de llagosta, que assola les collites de moltes comarques catalanes. Fins a mitjans del segle XVIII no comencaren a expansionar-se les plantacions de vinya i oliveres, que en assolir la plena producció seran una part molt important de l'economia local.

Pel que fa a la ramaderia, hi havia alguns ramats d'ovelles i cabres, també algunes vaques. Uns quants parells de mules i bous i alguns ases servien per a treballar la terra i el transport.

Per tancar aquest apartat, el moviment demogràfic pot completar la visió de l'evolució de la Poble durant aquest segle.

	BATEJATS		MATRIMONIS		OBITS		
	H - D	total	alb.	H - D	total		
1601-1610	28 - 29	57	22	9	8	19	46
1611-1620	26 - 39	65	22	21	18	14	53
1621-1630	29 - 22	51	17	10	28	16	54
1631-1640	33 - 38	71	29	37	29	18	84
1641-1650	43 - 42	85	25	42	23	26	91
1651-1660	32 - 21	53	15	15	15	10	40
1661-1670	13 - 11	24	15	5	10	7	22
1671-1680	14 - 29	43	10	6	11	4	21
1681-1690	23 - 39	62	12	17	9	14	40
1691-1700	37 - 34	71	15	16	11	10	37

7. A.H.A.T. La Poble de Cérvoles. "Copia o borro de las respuestas de las preguntas que se han dado impresas".

El vot de Poble. Context històric

La Pobla feu el vot de poble a la Mare de Déu de la Jonquera l'any 1642, en plena guerra dels segadors, a causa d'uns fets dramàtics que aquesta ocasiona als pobles del seu entorn.

A partir de 1635, la declaració oficial de guerra de França donà a Olivares l'avinentsa d'acumular més tropes a Catalunya. Segons ordres de Madrid, *«que los soldados estiguen allotjats en Catalunya en tal forma que sie superior, en cada lloch, la gent de guerra a la de la terra»*.

El comte-duc parla de convertir-la en la plaça d'armes principal del nou front de guerra, d'on havien de sortir les forces destinades al Llenguadoc, a Paris, a Itàlia. El duc de Cardona, filipista convencut, ho troba forassenyat, per la impossibilitat de mantenir tanta gent i cavalls, fins i tot en anys normals.

S'ana desvetllant i extenent l'esperit de resistència dels catalans als desitjos de la monarquia: allotjaments amb l'obligació (contrària a les Constitucions Catalanes) de mantenir les tropes; lleves per fornir soldats l'exèrcit de Felip IV, que tenia molts fronts de guerra.

Tot plegat precipita la decisió de la Generalitat de cercar l'ajut de França. Pau Claris reuní els braços generals del Principat el gener de 1641, els quals acceptaren proclamar comte-rei a Lluís XIII. Un document signat pel rei francès el febrer de 1640, ja havia atorgat plens poders a Duplessis-Besançon perquè concertes l'ajut i els tractes que calguessin *«amb els estats i pobles de Catalunya, que volen veure's lliures de la dominació d'Espanya per establir una república, que ells pretenen formar sota la nostra protecció»*.

En un principi s'havia pactat que l'ajut militar francès no havia d'excedir els 4.000 homes; Richelieu, en secret, havia suggerit que es podia fer entrar a Catalunya el doble de tropes. Endevinant-ho, Francesc de Tamarit, diputat del braç militar, havia insitit en que la infanteria i cavalleria franceses *«han de ser la menys possible i proporcionada a les nostres forces, de manera que siguem nosaltres superiors a ella»*. Amb el temps, els abusos comesos per les mateixes tropes aliades franceses, farien que molts catalans es decantessin per la causa filipista.

He insistit a destacar la situació del territori del Principat com el d'un solar sobreocupat per les tropes castellanes i franceses, perquè, d'una banda, ocasionaren uns costos de manutenció que deixaren greument endeutades les economies locals; d'altra banda, perquè la presència dels soldats i els seus desplaçaments, sovint, comportaren destrucció, saqueigs i morts. Fins a la firma de la Pau dels Pirineus, més enllà de les batalles i els seus morts, la guerra dels Segadors ocasiona un gran desgavell a Catalunya. Foren prop de vint anys durant els quals els pobles i ciutats sofriren un desgast econòmic i de vides sostingut, al qual només li calia afegir els estralls de la pesta, que s'escampa el 1650 i els anys següents.

La Pobla de Cérvoles no es trobava en terres de combat, però si molt a prop de les vies de pas entre el camp de Tarragona i Lleida.

L'exèrcit del rei d'Espanya intenta, repetidament, apoderar-se de la ciutat de Lleida, començant el novembre de 1641 amb el setge d'Almenar. Més tard, l'exèrcit filipista, des de Tarragona, Montblanc i Sarral, inicia una nova ofensiva contra Lleida. El mariscal La Mothe reuní forces a Santa Coloma de Queralt, les batalles s'estengueren a Rocafort, Arbeca i les Borges Blanques, el setembre de 1642. El moviments d'anades i vingudes de l'exèrcit filipista, que comportaren aquests xocs, es feien a través de la Conca de Barberà i les Garrigues i deixaren el seu rastre de foc, destrucció i mort en les poblacions situades en les vies de comunicació. L'abat Llobera escriu el 1643 als consellers de Barcelona: *«que la baronia de l'Albages, composta de vuit llocs, havia sigut destruïda, puix que hi havia passat dues vegades l'exèrcit castellà, que ho havia saquejat i cremat tot, i que semblantment havia succeït a Vimhodi, Vallclara, Vinaixa i Fullede»*⁸.

La proximitat d'aquestes viles a la Pobla, feren arribar aviat la notícia de les destrosses dels soldats. Els poblatans, que no tenen cap força militar que els pugui protegir, estan aterrits es reuneixen a la casa de la vila per deliberar: decideixen demanar la protecció de Déu i de Santa Maria de la Jonquera. Es la patrona, i s'encomanen a la seva intercessió amb tota la força que es desvetlla l'angoixa que els pugui passar les viles veïnes.

Per donar tota la solemnitat al seu vot acorden que, quan els serà possible els renovaran davant el senyor Arquebisbe, perquè ell li doni força vinculant, amb un decret. (Això no succeirà fins l'any 1760, esdevenint el 21 de novembre festa de guardar).

Hom pot imaginar-se aquells homes, reunits a la casa de la vila, fatigats pel treball del dia, *agenollats i amb les mans juntes* –veritables pobres de Javè–, fent del seu vot una pregària, per demanar Déu i Santa Maria de la Jonquera que els deslliuri de l'exèrcit enemic, de la destrucció i de la mort que ha deixat en els pobles veïns, on alguns hi tenen parents.

Heus ací el text notarial que recollí el vot de poble:

“Die 24 mensis 7bris anno 1642.

Sit omnibus notum quod Joan Aixelà, Batlle present lloch de la Pobla de Cervols per lo Oltre. Sr. fra Rafel Llobera, Abat del Monestir de Na. sra. de Poblet, del sagrat orde de cistells.

Jaume Palau, Jacinto Queralt y Ramon Romeu, jurats del present any. Jaume Llurba, major de dies, Joseph Cabrer, Magí Gasol, Jaume Amoros, pau Borch, Marc Marti, Batiste Preixens, Pere Llobera y Joan Sans de la casa nova,

8. A. ALTISENT, *Història de Poblet*. (Poblet 1974), p. 501.

mateu Pasqual, Tomas Arholi, Joan Soler, Joan catala, Joan Llima y Pere Sans del Portal.

Representant la major part de la Universitat, ajuntats dins la casa de la vila, al lloch acostumat, ab Consell ple, posats lo[s] genollos en terra, ab les mans juntes, voten y prometen a Deu Ne. Sr. y a Na. Sra. de la Junquera, Patrona y Advocada del present lloch, que si guarda dit lloch y abitadors de ell del exercit del enemich que va cremant, abrusant [i] matant altres viles y llochs, que tots anys celebrarem, festejarem y guardarem lo dia de la Presentacio de Na. Sra. que es el 21 de 9bre de la mateixa manera que guardam lo dia de Na. Sra. de 7bre. y millor, si millor, si millor podem; y que per la sobredita festa, quan lloch tindrem, farem decretar y novament votarem en presencia del Sr. Archebisbe de Tarragona o de un de sos Officials, sempre que lloch tindrem.

Y jo fra Joseph Vilar, vicari del present lloch, accepto dit vot, y lloho aquest, promentent in persone sacerdotis, solemnisar, festejar sobredit dia ab Completas la vigilia y [en] lo dia Tercia, Professo, Missa, Vespres y Completas, aixi per mi com per mos successors. Fiat largi.

*Testes presens Joannes Morasell, Magister puerorum, et Joannes Ferrer, presen. loci.*⁹

El culte i la devoció a la Mare de Déu de la Jonquera

Els antecedents del culte i la devoció de la Pobla de Cérvoles a la Mare de Déu són molt antics, anteriors al naixement del mateix poble.

La parròquia sempre ha estat dedicada a la Mare de Déu; venerada fins a mitjans o finals del segle XVI sota l'advocació de Santa Maria de Vallbona i després, fins avui, amb el nom de Mare de Déu de la Jonquera.

No es pot explicar, amb seguretat, la data ni el motiu d'aquest canvi de nom de la imatge de la Mare de Déu, encara que sembla coincidir amb la unió de la parròquia a Poblet i amb el nomenament de monjos per la funció de vicaris.

El que si sabem del cert és que la imatge era una talla romànica, perduda el 1936; representa Maria asseguda, amb l'infant sobre la cama esquerra de la Verge, el nen sosté un llibre. La descriuen el P. Camós¹⁰ i Francesc Blas i Vallespinosa¹¹ com una imatge tosca, amb les faccions fosques («*ella morenita, el morenito*» diu Camós, «*ennegrida*» diu F. Blasi), d'uns 40 cms. d'alçada. La imatge actual fou encarregada l'any 1939 a un taller olotí.

9. A.H.A.T. La Pobla de Cérvoles. Man. notarial. Doc. 21, fol. 65.

10. N. CAMÓS, *Jardín de María* (Girona 1772, 2a. edició).

11. F. BLASI I VALLESPINOSA, *Santuaris marians a la diòcesi de Tarragona* (Reus 1933).

Quin pot ésser l'origen de la imatge i del culte marià, anteriors a l'existència de la Pobla de Cérvoles? Ens trobem amb una església –al costat de la qual es construeix el poble– on es dóna culte a la Verge i amb l'advocació de Santa Maria de Vallbona, nom que no es troba com a topònim en tot el terme de Cérvoles.

La meua opinió és que el culte a la Mare de Déu a Cérvoles vé dels anacoretas, que s'hi havien establert abans de la presència dels cistercencs de Poblet. I potser la imatge, tan tosca i de factura sencilla, la hi haurien venerat el grup d'anacoretas.

Al terme de Cérvoles hi hagué vida eremítica, com a altres indrets de la Catalunya nova.

La presència d'anacoretas, que es troba en els primers anys de la reconquesta, apareix com una forma de vida religiosa en els nous territoris, que compten amb escassos nuclis de població. Es un fenomen que tingué imitadors i seguidors: es tracta d'homes i algunes dones que escullen una forma de vida retirada –diguem amagada–, per dedicar-se a la pregària, acceptant disposar d'uns recursos escassos, el que poden esgarrapar del seu entorn, menjant frugalment i arrecerant-se en cavitats naturals. No han de demanar permís a ningú quan troben un lloc que els sembla adequat. Alguns s'estableixen sols; altres, sense renunciar a la solitud, viuen agrupats.

Al terme de Cérvoles, hi havia un grup d'anacoretas, liderat per Ramon Potelles, més tard anomenat de Vallbona. El document de donació del terme de Cérvoles als anacoretas feta per Ramon Berenguer IV el 1157, fa la següent descripció del grup: anomena el primer «*el venerable Ramon, home de Déu*» seguit dels altres «*Ramon, eremita, humil germa del mateix lloc i Guillem que alli serveixen Deu i a tots els altres que alli romanen al servei de Deu*»¹².

Ramon de Vallbona es coneix com un carismàtic organitzador de nuclis eremítics. La vida i miracles d'aquest home de Déu, redactada a principis del segle XIV, el presenta com un anacoreta que, a causa de la seva fama de santetat, no pot dur la vida solitària escollida perquè desvetlla en altres homes i dones el desig d'imitar el seu estil de vida.

Uns quants documents revelen aquest paper impulsor de la vida eremítica dut a terme per Ramon de Vallbona, que en tots els llocs on s'establí donava culte a la Verge. El comte Berenguer IV li dóna el terme de Cérvoles el maig de 1157. Dos mesos més tard Ramon de Cervera fa donació de l'alou que té a Vallbona a «*Déu i la Benaurada Maria i els germans que estan alli, Ramon l'eremita, Pere i Ramon Duran*». L'octubre del mateix any, Pere d'Aguda dóna el lloc de Vallbona a «*Déu omnipotent i la Benaurada Verge Maria i al germà*

12. *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, (Barcelona 1993). Doc. 199, pàgs. 168–169.

Ramon eremita, Pere el sacerdot i Ramon Duran i a tots els germans que en aquest lloc serveixen Dew. Set anys més tard, Albert de Castellbell dóna un paratge al cim del Montsant a Ramon de Vallbona, Pere el sacerdot i els seus germans perquè el dediquin a Santa Maria i a tots els sants.

Centrant-nos en el terme de Cérvoles, el citat document de Ramon Berenguer, signat a Tortosa, esmenta el culte que els anacoretas reten a Santa Maria i alhora consolidar-lo: «*Dono ego insuper Domino Deo et beatae Mariae eiusdem loci ipsam aquam deSeth cum suis ripis (...) prefata omnia dono atque concedo Domino Deo et beatae Mariae predicti loci de Sorboles in manu venerabilis eiusdem loci Raimundi videlicet hominis Dei*». El comte de Barcelona pensa que aquest grup pot arrelar i fa la donació indicant el seu pla d'home organitzador: «*ut edificetur et construatur ibidem ecclesia et altare in honore Dei et beatae matris suae Vurginis Mariae et fiat ibi abbatia, ubi fiat ordo et religio sub regula et obedientia sancti Benedicti in perpetuum*»¹³.

L'estada del grup d'anacoretas al terme de Cérvoles no durà gaire, entre sis i deu anys. Segurament, el grup d'anacoretas havia renunciat a la proposició de Ramon Berenguer d'organitzar-se en comunitat monàstica i es desplaça al cim del Montsant, on hem vist que se'ls dóna un paratge per dedicar-lo a santa Maria. El 1171, un document signat per Poblet i Ramon de Vallbona, ratifica un intercanvi entre les dues parts: Ramon renuncia als seus drets sobre Cérvoles, que li pervenien del document de Ramon Berenguer, i Poblet es compromet a subvenir les seves necessitats mentre visqui, acceptant-los, a ell i el seu deixeble Bernat, com a germans. La renúncia de Ramon de Vallbona al terme de Cérvoles i a l'encàrrec del comte de fer-hi un monestir benedictí, devia esvaïr el temor de la comunitat pobletana a la proximitat geogràfica d'un cenobi independent. El primer pas per evitar-ho fou el document de donació de Cérvoles que Guillem de Cervera i la seva esposa¹⁴ signen el 1163 a favor de Poblet, que s'afanya a construir-hi una granja.

Malgrat la curta durada de l'eremitori de Cérvoles, del culte a la Benaurada verge Maria «*d'aquest lloc*» en degué quedar un bon rastre: el testimoni mateix de la imatge i el record de Ramon de Vallbona vinculat amb l'advocació, que la granja cistercenca, establerta de feia poc, devia conservar, d'acord amb la tradició mariana de l'orde del Císter.

Uns cent cinquanta anys més tard, vers el 1310, Poblet ha construït una església, en el lloc on el 1314 s'establirà el nou poble (la Pobla). Ha dedicat el temple a Santa Maria de Vallbona, segurament perquè hi trasllada la «imatge del Ramon Vallbona». Fins el 1400 els sacerdots que s'encarregaran de la

13. *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, ibidem.

14. Ermessenda, la qual, quan enviudà ingressa al monestir de Vallbona de les Monges i en fou abadessa.

parròquia signen com a «*vicaris de l'església de Santa Maria de Vallbona*». L'any 1575 es fa càrrec de la parròquia el monjo–vicari. A poques passes d'un dels portals del poble, el 1614, queda enllestida la construcció d'una ermita dedicada a recordar la trobada de la imatge de la Mare de Déu, en aquell indret.

Això em fa pensar que és a finals del segle XVI quan apreix el relat de la trobada de la imatge feta per un pastor de la granja cistercenca, amagada per unes monges (versió popular dels anacoretas?) per por als sarraïns.

No hauria calgut «trobar» la imatge, si havia estat guardada a la granja. Menys, encara, no li calia l'anacronisme de la imatge amagada, perquè el reducte de Siurana caigué entre 1153 i 1154, i el culte marià, iniciat pels eremites, sobreviu amb ells fins l'any 1164 aproximadament, quan marxaren cap el Montsant.

Segurament el recurs al patró de les mares–de–déu trobades fou inevitable, per tal d'omplir un buit de la memòria històrica dels poblatans. Segurament que algun dels primers monjos–vicaris de la devoció a la patrona de la Pobla. Entre els anacoretas i els poblatans, hi hague un llarg lapse de temps, omplert per la granja cistercenca, en la qual no hi residia un grup humà estructurat, capaç de transmetre la memòria de la devoció a la Mare de Déu «*d'aquest lloc*»; era gent sobrevinguda, com tans altres colons de la Catalunya nova.

La tradició situa la troballa de la imatge entre uns matolls de joncs, d'aquí el canvi d'advocació. El poble, en el més pur estil bíblic, li posa nom: Jonquera.

Cal remarcar, com a fet singular, que el culte marià dels poblatans no es recolza sobre una llegenda, com si fos fruit de la imaginació popular; sinó que té vida pròpia, amb una història i un lloc on es present, abans que la Pobla. Es pot ben dir que Maria fa el poble, i la devoció del poble fa present el culte a Maria.

La devoció popular, al llarg dels anys, supera els límits geogràfics de la Pobla, i s'extendrà als pobles veïns. Aquest fet que és comú a molts altres llocs de culte marià, té una peculiaritat: la Pobla comparteix amb els pobles veïns la protecció de Santa Maria en les processons per demanar la pluja. Ha esdevingut una norma de rigorós compliment, establerta per la tradició, segons la qual la parròquia de la Pobla, ella sola, no pot treure en processó la imatge de la Mare de Déu de la Jonquera. Només quan es reunien, en una sola, les processons dels sis pobles veïns amb la de la Pobla. Els relats documentals que es conserven, són molt vius i plens de detalls descriptius. Narren com, amb motiu de les grans secades, el Comú de la Pobla enviava cartes als pobles veïns, convocant–los per treure la imatge de la Mare Deu en processó de rogatives. El dia assenyalat, de matinada, sortia la processó de cada una de les sis parròquies fins als afores del seu poble; tornava a formar–se la pro-

cessó una mica abans d'arribà a la Pobla; la processó d'aquesta sortia a rebre cada d'elles a la creu de terme dels camins per on arribaven. A la plaça de l'església, les set processons en formaven una de sola, amb un ordre esdevingut costum: al davant la processó de la Pobla, després les del Vilosell, de Vallclara, de Vilanova de Prades, de Cervià, de l'Albi i d'Ulldemolins; seguia la imatge portada per quatre sacerdots sota tàlem que duïen els regidors i batlles dels pobles assistents, seguien els rectors amb capa pluvial i portant llovera—creu de cada parròquia. La processó feia un recorregut per fora la vila, passant pels conreus i acabava davant la capella dedicada a la trobada de la imatge, amb la celebració d'una missa solemne. Aquestes convocatòries per invocar la pluja també eren motiu de convivència entre la gent dels pobles veïns i de trobada entre moltes persones que, per matrimoni, estaven emparentades. Alguns vells encara recorden una pregària, que en aquestes processons, la gent repetia sovint: «*Santa Maria de la Jonquera doneu-nos aigua verdadera*».

El culte a Santa Maria de la Jonquera segueix viu de manera ininterrompuda fins els nostres dies. La Pobla de Cérvoles la té per patrona, i celebra la seva festa el 8 de setembre, que fins fa 25 anys coincidia amb la festa major.

Des del vot de poble, al 1642, la celebració del patronatge de la Mare de Déu de la Jonquera es duplica el 21 de novembre, altra vegada convertida en festa major, la petita. Però la devoció popular anà eixamplant aquesta celebració de la tardor, allargant-la a dos dies: el primer, el 21, amb la missa solemne i vespres, concloent la tarda de l'endemà amb el final de la novena i el Besamà. La devoció dels poblatans és fonda, plenament confiada, però la seva manifestació externa és discreta, sense gaires esclats, reservada, com s'escau al tarannà d'un poble de les Garrigues.

Aquests trets de la devoció popular es manifesten en el Besama. Des de fora, hom veurà —si només és espectador— els poblatans que omplen el temple com en cap altre celebració de l'any i que pugen al cambril a besar la imatge. El Besamà es fa en forma processional, talment un acte de culte: al davant els escolans amb creu alcada i cirials, seguits pel sacerdot recitant les lletànies i amb capa pluvial el poble darrera, cantant els goigs. Quan ha passat tothom besant la imatge els escolans i el sacerdot, que s'ha estat tota l'estona al cambril, també la besan i tanquen la processó. El Besamà té un caràcter tan únic i excepcional pels poblatans que només se celebra una vegada l'any (d'unes dècades ençà té un bis al final de maig, que el llenguatge popular anomena «rebordonit»).

La celebració de la festa de la Jonquera del novembre, fruit del vot de poble havia perdut la memòria dels motius que impulsaren a fer-lo. La trobada del document notarial redactat pel vicari de la parròquia, ha permès conei-

xer l'origen i explicar la llarga tradició del culte i la devoció dels poblatans a la Mare de Déu, que he recollit en un llibre¹⁵.

L'afany historicista de datar el moment del canvi d'advocació de la imatge de la Mare de Déu de la Pobla, m'ha fet reseguir els manuals notariais del segle XVI; amb l'esperança de trobar indicis de la substició del nom de Vallbona pel de Jonquera. Per ara, ha resultat una recerca infructuosa.

Però, a la vegada, allisonadora. Com si, havent demanat els poblatans: quin nom li dieu a la Mare de Déu?, la resposta rebuda per exemple, a través dels testaments, on es troben deixes per aniversaris, hagues sigut: *la Verge Maria de la Pobla* o, mes sovint, *la Verge Maria d'aquest lloc*.

Ja he indicat que el culte a Maria es present al terme de Cérvoles abans del naixement del poble: el 1314 ja feia mes 150 anys que hi era ben arrelat.

Els poblatans que en encetar la vida de poble, i quan la traspassen als seus, tots els seus treballs i esperances els duen a terme sota el brancatge protector de la Verge Maria que, abans que ells hi arribessin ja havia endinsat les arrels en la terra de Cérvoles.

Per això, el nom que, potser, més li escau és el de la Verge Maria d'aquest lloc.

Bibliografia

EREMITISME. RAMON DE VALLBONA

E. Fort i Cogul, *L'eremitisme a la Catalunya Nova*. "Studia Monastica" VII(1965), pàgs. 63-126.

J.J. Piquer i Jover, *L'expansió monàstica femenina a Catalunya*. "Analecta Sacra Tarraconensia" 45(1973).

J.J. Piquer i Jover, *Abaciologi de Vallbona*, (Vallbona de les Monges 1990).

R. Saladrigues, *Santa Maria de Vallbona, Santa Maria de la Jonquera*, Annex 4t "Santa Maria de la Jonquera" (La Pobla de Cérvoles 1992). pàgs. 69-73.

15. A. BUNDO I NIS, *Santa Maria de la Jonquera* (La Pobla de Cérvoles 1992).

LA POBLA DE CERVOLES

A. Altisent, *Història de Poblet*, (Poblet 1974).

B. Farré i Lloreta, *Història de la Pobla de Cérvoles* (La Pobla de Cérvoles 1987).

GUERRA DELS SEGADORS

N. Sales i Folch, *Història de Catalunya*, vol. IV (Barcelona 1989).

J. Lladonosa i Pujol, *Lleida durant la Guerra dels Segadors* (Barcelona 1971).

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona
Arxiu del Reial Monestir de Poblet
Arxiu Municipal d'Ulldemolins.